

AKHİSÂRÎ

(bk. HASAN KÂFÎ AKHİSÂRÎ).

ÂKİB

(العاقب)

Hz. Peygamber'in isimlerinden biri.

Lugatta "en sonra gelen, bir kavmin liderine halef olan, sefelinin hayır ve faziletlerini devam ettiren kimse" anlamında kullanılmaktadır. Hz. Peygamber âkîbî kendi isimleri arasında saydığı bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Benim beş ismim vardır; ben Muhammed'im ve Ahmed'im; ben Mâhî'yim: Allah benimle küfrü yok edecektir; ben Hâşir'im: Kıyamet günü insanlar arkamdan gelerek haşrolacaklardır ve ben Âkub'im" (Buhârî, "Menâkıb", 17, "Tefsîr", 61/1; Müslim, "Fezâ'il", 124). Hemen bütün kaynaklarda ashâb-ı kirâm'dan Cübeyr b. Mut'im tarafından rivayet edilen bu hadisteki âkîb kelimesi İbn Şihâb ez-Zührî tarafından "kendinden sonra peygamber gelmeyen kimse" diye açıklanmaktadır. "Kendinden sonra bir başkası gelmeyen kimse" şeklindeki izahı ise *Şaḥîḥ-i Müslim*'deki rivayete göre Hz. Peygamber yapmıştır ("Fezâ'il", 125).

İmam Mâlik'in, *el-Muvaṭṭa'*ını yukarıdaki hadisle bitirmesini, şârih Zürkânî, bu hadisin "Allah peygamberleri Hz. Muhammed ile sona erdirdi" şeklinde yorumuna bağlı ilgi çekici bir husus olarak değerlendirmektedir.

Bu hadiste Hz. Peygamber isimlerinden sadece beş tanesini söylemiştir. Onun diğer isimleri muhtelif hadislerde zikredilmektedir. Nevevî, âkîb ve benzeri kelimelerin isimden çok sıfat olduğu kanaatindedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Lisânü'l-ʿArab, "aḳb" md.; *Tâcü'l-ʿarûs*, "aḳb" md.; *Kâmus Tercümesi*, "aḳb" md.; *el-Muvaṭṭa'*, "Esmâ'ü'n-Nebî", 1; *Müsned*, IV, 4, 80, 81, 84; VI, 25; *Dârimî*, "Rikâk", 59; Buhârî, "Menâkıb", 17, "Tefsîr", 61/1; Müslim, "Fezâ'il", 124, 125; Tirmizî, "Edeb", 67; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmü'tî Kal'acî), Beyrut 1405/1985, I, 154-156; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdül-me'âd* (nşr. Suayb el-Arnaût — Abdülkâdir el-Arnaût), Beyrut 1401/1981, I, 86-96; Süyûtî, *er-Riyâzü'l-enîka fî şerhi es-mâ'i Ḥayrî'l-halîka* (nşr. Ebû Hâcir Muhammed es-Saîd), Beyrut 1405/1985, s. 17, 21, 208; Ömer Rıza Doğrul, "Âkîb", *İTA*, I, 210.

İSMAİL L. ÇAKAN

ÂKİBET

(العاقبة)

İnsanların, davranışları sebebiyle fert veya toplum halinde dünyada ve âhirette karşılaşacakları sonuç anlamında bir terim.

Akb (عقب) kökünden türeyen ve "bir işin sonu, neticesi; kişinin geride bıraktığı çocuklar; iyi veya kötü sonuç, ceza veya mükâfat" mânalarına gelen âkîbet Kur'an'da otuz iki yerde geçmektedir. Aynı kökten türeyen ukbâ da (العقبى) yine "mükâfat" ve genel olarak "bir işin sonu" anlamını ifade eder; **ukbe'd-dâr** (عقبى الدار) terkinde ise "cennet" mânasında kullanılmıştır (bk. er-Ra'd 13/24).

Âkîbet, Kur'an'da fertlerin ve milletlerin karşılaştıkları sonuçlardan ibret almayı teşvik gayesiyle kullanılmıştır. Allah'ın âyetlerini yalanlayanların (bk. Âl-i İmrân 3/137; el-En'âm 6/11), günahkârların (bk. el-A'râf 7/84; en-Neml 27/69), fesat çıkarıcıların (bk. el-A'râf 7/86, 103), zalimlerin (bk. Yûnus 10/39; el-Kasas 28/40) ve uyarıldıkları halde söz dinlemeyenlerin (bk. Yûnus 10/73; es-Sâffât 37/73) daha dünyada iken karşılaştıkları kötü âkîbetler anlatılır. İbret almak için bunlardan sadece haberdar olmanın yeterli olmadığı, bu tür felâketlerin maddî sonuçlarını görmek için yeryüzünde seyahatler yapmanın, gözlemlerde bulunmanın ve bunlar üzerinde düşünmenin gerekli olduğu, zira aynı şekilde davranışların aynı âkîbete uğrayacakları, bunun değiştirilmesi mümkün olmayan ilâhî bir kanun olduğu ifade edilir (bk. Âl-i İmrân 3/137-141; Fâtür 35/43-44). Buna karşılık, yine Kur'an'da, yeryüzüne faziletli (sâlih) kulların hâkim olacağı vaad edilerek bu vaadde bir mesaj (belâğ) bulunduğuna dikkat çekilmekte (bk. el-Enbiyâ 21/105-106), kötülüklerden sakınanların en güzel âkîbetle karşılaşacakları hatırlatılmaktadır (bk. el-A'râf 7/128; Hûd 11/49; el-Kasas 28/83). Böylece Kur'an-ı Kerîm geçmiş milletlerin hayatlarına dair, ibret alınmaya değer bulduğu tarihî olaylardan da örnekler vererek güçlü bir toplum yapısının ancak dinî ve ahlâkî bakımdan doğru, iyi ve sağlam temeller üzerine kurulabileceğini ve toplumların bu temelleri korudukları sürece yaşayabileceklerini önemle vurgulamıştır.

Âkîbet, Kur'an'daki kullanımına benzer bir şekilde muhtelif hadislerde de yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "aḳb" md.; *Lisânü'l-ʿArab*, "aḳb" md.; Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr*, IX, 12; XIX, 44; XXIV, 251; Wensinck, *Mu'cem*, "aḳabe" md.; Ö. Rıza Doğrul, "Âkîbet", *İTA*, I, 210-211.

AHMET SAİM KILAVUZ

AKIL

(العقل)

İnsanı diğer canlılardan ayıran ve onu sorumlu kılan temyiz gücü, düşünme ve anlama melekesi.

Sözlükte masdar olarak "menetmek, engellemek, alıkoymak, bağlamak" gibi anlamlara gelen akıl (el-akl) kelimesi, felsefe ve mantık terimi olarak "varlığın hakikatini idrak eden, maddî olmayan, fakat maddeye tesir eden basit bir cevher; maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren ve kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyas yapabilen güç" demektir. Bu anlamıyla akıl sadece meleke değil özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü şıkın imkânsızlığı gibi akıl ilkelerinin bütün fonksiyonlarını belirleyen bir terimdir. İnsanın her çeşit faaliyetinde doğruyu yanıştan, iyiyi kötüden ve güzeli çirkin-den ayıran bir güç olarak akıl, ahlâkî, siyasî ve estetik değerleri belirlemede en önemli fonksiyonu haizdir.

Kur'an-ı Kerîm'e göre insanı insan yapan, onun her türlü aksiyonlarına anlam kazandıran ve ilâhî emirler karşısında insanın yükümlülük ve sorumluluk altına girmesini sağlayan aklıdır. Kur'an'da akıl kelimesi biri geçmiş, diğerleri geniş zaman kipinde olmak üzere kırk dokuz yerde fiil şeklinde geçmektedir. Bu âyetlerde genellikle "akletme"nin yani akli kullanarak doğru düşünmenin önemi üzerinde durulmuştur. Kur'an terminolojisinde akıl "bilgi edinmeye yarayan bir güç" ve "bu güç ile elde edilen bilgi" şeklinde tarif edilmiştir (bk. Râgıb el-İsfahânî, "aḳl" md.). Dinen mükellef olmaya esas teşkil eden akıl birinci anlamdaki aklıdır. Kur'an-ı Kerîm "ancak bilenlerin akledebileceğini" söyler (el-Ankebût 29/43). Bu güçü ve bu bilgiyi iyi kullanmadıkları için kâfirleri, "... Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler; bu yüzden akledemezler" (el-Bakara 2/171) diyerek yermiş, "O, akli-nı kullanmayanlara kötü bir azap verir" (Yûnus 10/100) âyetiyle bütün insanlığı uyarmış ve akıllarını kullananların ce-